VIKIPEEDIA

Bislama keel

Bislama keel (bichelama keel) on inglise keelel põhinev Vaikse ookeani kreoolkeel.[1][2] Bislama keel on Vanuatu Vabariigi rahvuskeel ja üks kolmest ametlikust riigikeelest (veel ka inglise ja prantsuse keel).[3] Keelt kõneldakse ka Uus-Kaledoonias.[1]

Bislama on Vanuatu levinuim keel (rohkem kui saja Vanuatul räägitava Melaneesia keele ja dialekti seas) ja ühtlasi ka põhiline keel poliitikas, kaubanduses ja meedias.[4]. Hariduses on ametlikult kasutusel inglise ja prantsuse keel, kuigi mitteametlikult kasutatakse ka bislama keelt[1][5]. Ethnologue andmetel (2011. aasta uuringu järgi) kõneleb keelt Vanuatul emakeelena hinnanguliselt 10 000 inimest,[1] teise keelena kõnelejate arv on rohkem kui 200 000.[5] Keel kasutab ladina kirja.[1]

Bislama keel	
Kõneldakse	Vanuatu, Uus-Kaledoonia
Piirkonnad	Okeaania
Kokku kõnelejaid	10 000 (2011) [1]
Keelesugulus	kreoolkeeled inglise kreoolkeeled Vaikse ookeani keeled **bislama keel**
Ametlik staatus	
Ametlik keel	Vanuatu
Keelekoodid	
ISO 639-1	bi
ISO 639-2	bis
ISO 639-3	bis

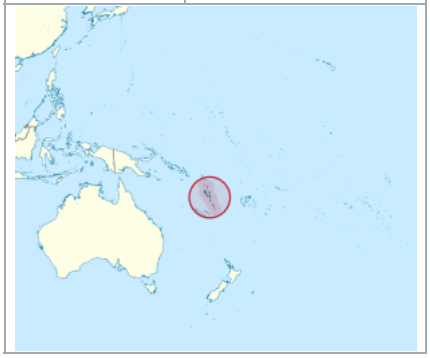

Sisukord

Ajalugu
Numbrid
Keele struktuur
- Grammatilised iseärasused
- Häälikusüsteem
  - Vokaalfoneemid
  - Konsonantfoneemid
- Morfoloogia
  - Nimisõnad
  - Asesõnad
  - Tegusõnad
  - Eessõnad
- Süntaks
  - Lausete ülesehitus

Viited
Välislingid

Ajalugu

Bislama keel on üks maailma uusimaid, tekkides alles 19. sajandi teisel poolel, kui Melaneesia erinevatest piirkondadest pärit orjastatud töölistel puudus ühine keel ja tuli leida uus suhtlusviis.

Suur enamus bislama keele sõnu (95%) pärineb inglise keelest, ülejäänu tuleneb aga prantsuse või teiste Vanuatu põlisrahvaste keeltest. Keele sõnavara põhineb lihtsustatud inglise keelel, kõla ja grammatika aga pigem Melaneesia keeltel. Keel on enim suguluses Paapua Uus-Guinea (tok-pisini keel) ja Saalomoni Saarte pidžinkeeltega.[6]

Keele nimetus tuleneb *beach-la-mar*' ist, mis on angliseeritud kuju prantsuse vormist *bêche de mer* (meripura – oluline eksportkaup tol ajal), mis on omakorda prantsuspärastatud kuju portugali vormist *bicho do mar*.

Esimene bislama keele sõnastik avaldati 1995. aastal.[7]

Numbrid

Numbrid 1–10:[8]

1 – *wan*

2 – *tu*

3 – *tri*

4 – *foa*

5 – *faef*

6 – *sikis*

7 – *seven*

8 – *eit*

9 – *naen*

10 – *ten*

Keele struktuur

Grammatilised iseärasused

Kuigi enamik sõnu on laenatud inglise ja prantsuse keelest, siis nende hääldus on üsna erinev. Lisaks mõjutab häältdust ka paljude kõnelejate teine emakeel. Sellest tulenevalt on tekkinud palju dialektilisi variatsioone. Erinevused ilmnevad ka ortograafias, sest kirjapilt ühtib häältdusega (erinevalt prantsuse või inglise keelest). Kokkulepped õigekirja suhtes on alles arenemisjärgus, seega võib kirjapildis mõnel juhul esineda lahknevusi. Näiteks võivad inimesed sõna *ripablik* (vabariik) kirjutada ka *repablik*, *republik*, *ripublic*, *republic*, *repablique*, *ripublique*.

Keelereeglite standardiseerimise osas on olnud palju vaidlusi. Keele üldpõhimõte eelistab kirjutamist nii nagu hääldatakse, kuid leidub ka neid, kes eelistavad teistsugust kirjaviisi.

Ka lausete struktuur ja kirjavahemärgistus võib eelistusest lähtuvalt erineda. Näiteks:

*Bae yu dring ti **o** kofe?*

*Bae yu dring ti **no** kofe?*

Kas sa jood teed või kohvi? (ingl *will you drink tea or coffee?*) [9]

Yu bin luk mi?

?Yu bin luk mi?

Kas sa nägid mind? [9]

Häälikusüsteem

Bislama keeles on üsna vähe häälikuid. Kuna bislama keele kirjapilt ühtib häältdusega, siis on häältdamise lihtsustamise mõttes ka mitmed sarnase kõlaga häälikud ühega asendatud: näiteks /s/, /z/, /ʃ/ ja /ʒ/ asemel on bislama keeles vaid /s/ (nt *sak* = ingl *shark*). Inglise keele häälik /θ/ on aga asendunud lihtsa /t/-ga (nt *tri* = ingl *three*).[9][10]

Tihti ei eristu ka häälikud /b/ ja /p/ ning /g/ ja /k/, sest bislama keeles on nad üsna võrdväärsed. Kõnes võib esineda ka vahepealseid variante. Seevastu täishäälikuid häältdatakse välja väga täpselt (erinevalt inglise keelest).[10]

Bislama keele tähestik:[7] **A a ae B b E e F f H h I i J j K k L l M m N n NG ng O o P p R r S s T t U u V v W w Y y**

Bislama keeles on 5 täishäälikut ja 17 konsonanti.

Vokaalfoneemid

	Eesvokaalid	Keskvokaalid	Tagavokaalid
Kõrged	i		u
Keskkõrged	e		o
Madalad		a	

Konsonantfoneemid

		Bilabiaalsed	Labiodentaalsed	Alveolaarsed	Postalveolaarsed	Palataalsed	
Klusiilid	**Helitud**	p		t			k
	Helilised	b		d			g
Frikatiivid	**Helitud**		f				
	Helilised		v	s			
Afrikaadid	**Helitud**				tʃ		
Nasaalid		m		n			ŋ
Lateraalid							
Tremulandid				r			
Poolvokaalid		w				j	

[4]

Konsonantühendid puuduvad. Eriti avaldub see inglise laensõnade mugandamises (tihti konsonandid kaotatakse või lisatakse vokaale):

Knife – naif

Boy – boe

School – sukul

Six – sikis

Orange – aranis

Morfoloogia

Nimisõnad

- Definiitsus: artiklid puuduvad. Nt: *Mi tija* ("ma olen õpetaja"). Küll aga kasutatakse indefiniitse artiklina sõna *wan* ("üks"): *hem i kam blong stap long wan kos blong hem* ("ta on tulnud osalema ühel oma kursusel").
- Grammatiline sugu ja käänded puuduvad.
- Mitmus moodustatakse nimisõna ette *ol* ("kõik") pannes: *bia* ("õlu") – *ol bia* ("õlled").[4]

Asesõnad

Pronoomenisüsteem bislama keeles on üsna keeruline. Peale ainsuse ja mitmuse eristatakse isikuliste asesõnade puhul veel ka duaali (kaksus) ja triaali (kolmus) ning välistavaid ja kaasavaid vorme esimese isiku pluuralis (näitab vastuvõtja eraldatust/kaasatust):[4]

mi	mina	1. isiku ainsus
yu	sina	2. isiku ainsus
emi	tema	3. isiku ainsus
yumi	meie	1. isiku kaasav mitmus
yumitu		1. isiku kaasav duaal
yumitri		1. isiku kaasav triaal
mifala		1. isiku välistav mitmus
mitufala		1. isiku välistav duaal
mitrifala		1. isiku välistav triaal
yufala	teie	2. isiku mitmus
yutufala		2. isiku duaal
yutrifala		2. isiku triaal
olifala	nemad	3. isiku mitmus
tufala		3. isiku duaal
trifala		3. isiku triaal

Näiteks:[11]

Halo – tervitus ühele inimesele

Halo tufala – tervitus kahele inimesele

Halo trifala – tervitus kolmele inimesele

Halo olgeta – tervitus neljale või rohkemale inimesele

Tegusõnad

- Bislama keeles pole koopulat (verbi "olema" taolised verbid). Näiteks: *mi tija* – ma olen õpetaja.
- Transitiivsust (sihilisust) märgivad verbi järelliited *-em*, *-im*, *-um*. Näiteks: *wantem* – tahtma.
- Bislama keeles on neli aega: olevik, kestev olevik, lihtminevik ja tulevik. Kestvat olevikku väljendatakse sõnaga *stap* (jääma, olema), minevikku sõnaga *bin* ja tulevikku sõnaga *bambae*.
- Eitust märgib verbi ees olev *no*.[4]

Näited:

- **Olevik:** *Mi wantem frut* (*mi* ***no*** *wantem frut*) – ma tahan puuvilja (ma ei taha puuvilja).
- **Kestev olevik:** *Mi* ***stap*** *slip* – ma olen magamas.
- **Minevik:** *Mi* ***bin*** *wantem frut* – ma tahtsin puuvilja.
- **Tulevik:** ***Bae*** *mi wantem frut* – ma tahan puuvilja.

Eessõnad

Abisõna ja nimisõnafraasi järjekord: eessõnad.[5] Tüübilt analüütiline keel ja kasutatakse eessõnu. Eriti sagedased eessõnad bislama keeles on *long* ja *blong* (palju funktsioone):[4]

Hem i stap stap ***long*** *solwota* – ta elas kaua aega ookeani **ääres**.

Bae i kam ***long*** *gavman* – see tuleb valitsuse**st** (ingl *it will come* ***from*** *the government*).

*Bae mi soemoat **long** yu* – ma näitan [neid] sulle (ingl I'll show [them] to you).[5]

*Mi stap slip **long** haos* – ma magan maja**s** ("olen magamas").

*Mi bin katem fruit **long** naef* – ma lõikasin puuvilja noa**ga**.

*Stoa **long** haos* – pood on maja **kõrval**.

*Bambae mi kuk **blong** yu* – ma teen sulle süüa (ingl *I will cook **for** you*).

*Man **blong** Amerika* – mees Ameerika**st** / ameeriklane (ingl *man **from** America*; *American*).

*Buk **blong** mi* – minu raamat.[4]

Süntaks

Lausete ülesehitus

- **Sõnajärjetüüp:** SVO (subjekt-verb-objekt). Näide: *Gavman blong Canada i kivim mane tu blong wan kompiuta blong Nasonal Akaev blong Vanuatu* ("Kanada valitsus on andnud raha ka Vanuatu Rahvusarhiivi arvuti jaoks").
- Possessiivsust (omamist) väljendab bislama keeles sõnajärg GN (genitiiv-substantiiv). Näide: *Klos blong em we hemi blong lif blong banana we i drae* ("Tema riided, mis on tehtud kuivast banaanilehest").
- Omadussõna ja nimisõna järjekord:

1) Levinuim sõnajärg on AN (adjektiiv-substantiiv). Näide: *longfala maot* ("pikk suu").

2) On ka eraldi grupp adjektiive, mis võivad järgneda substantiivile: näiteks sõnad *nogud* ("halb") ja *nating* ("kasutu"), aga ka päritolukoha puhul: *man Malo* ("Malost pärit mees")

- Näitava asesõna ja nimisõna järjekord: **asesõna järgneb nimisõnale**. Näide: *lukaot, yu kafsaed wetem jea ia nao* ("vaata ette, sa lähed selle tooliga ümber").
- Numeraali (põhiarvsõna) ja nimisõna järjekord: **numeraal eelneb nimisõnale**. Näide: *I gat tri nyusilan ami oli sik* ("seal oli kolm poissi Uus-Meremaa armeest, kes jäid haigeks").
- Relatiivlause ja nimisõna järjekord: **relatiivlause järgneb nimisõnale**. Näide: *from hem i wan pikinini we hem i no save hangri* ("sest ta on laps, kes ei tunne nälga")
- Võrdlusastme ja omadussõna järjekord:

1) Omadussõna eelneb võrdlusastmele: *ol nes oli bisi tumas* ("põetajad olid liiga hõivatud"); *saes blong wharf bae i bigwan lelebet long hemia we i stap naoia* ("kai suurus saab olema natuke suurem kui praegune").

2) Võrdlusaste eelneb omadussõnale: *hem i shoem veri klia ol genuine konsern blong olgeta* ("see näitab väga selgelt nende siirast muret").[5]

Keelenäide:[7]

Evri man mo woman i bon fri mo ikwol long respek mo ol raet. Oli gat risen mo tingting mo oli mas tritim wanwan long olgeta olsem ol brata mo sista.

All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.

(võrdlus inglise keelega)

Tõlge: Kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.

(ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni 1. artikkel)

Viisakusväljendeid:[10]

Bislama keeles	Inglise keeles	Tõlge
Halo	*Hello*	Tere
Gud moning	*Good morning*	Tere hommikust
Gud aftenun	*Good afternoon*	Tere päevast
Gud naet	*Good evening / Good night*	Head õhtut / head ööd
Baibai / Tata	*Goodbye*	Head aega
Tangkyu	*Thank you*	Tänan

Muud huvitavat:

Sõnad, mida tuleks inglise keelest kindlasti eristada:

bensin ("benzine") – bensiin

faol ("fowl") – kana

puskat ("pussy cat") – kass

samting ("something") – asi

sanbij ("sand beach") – rand

solwota ("salt water") – meri

Sõnu, mis tulevad prantsuse keelest:

glis (pr *glisser*) – libisema

lafet (pr *la fête*) – festival

bebet (Kanada pr *bibite*) – putukas

Paljude nimisõnade väljendamiseks kasutab bislama keel huvitavaid kombinatsioone lihtsamatest sõnadest:

basket blong pikinini (ingl *basket for child*) – emakas ("korv lapse jaoks")

bed blong spaeda (ingl *bed of spider*) – ämblikuvõrk ("ämbliku voodi")

dakdak sus (ingl *duck shoes*) – ujumislestad ("pardikingad")

haf ded (ingl *half dead*) – teadvusetu ("poolärkvel")

rabis mit (ingl *rubbish meat*) – kasvaja ("rämps-liha")

smol hariken (ingl *small hurricane*) – tuuleiil ("väike orkaan")

smol rat (ingl *small rat*) – hiir ("väike rott")

tul blong faet (ingl *tool for fight*) – relv ("vahend võitluseks")

wokbaot dakdak (ingl *walkabout duck*) – tatsamine ("pardi jalutuskäik")

Viited

1. http://www.ethnologue.com/language/bis
2. http://www.eki.ee/knab/kd.htm. Vaadatud 31.10.13.
3. http://www.unesco.org/most/lnvanuat.htm. Vaadatud 31.10.13.
4. http://aboutworldlanguages.com/bislama Vaadatud 31.10.13.
5. http://apics-online.info/contributions/23 . Vaadatud 01.11.13.
6. Crowley, T. (2004). *Bislama Reference Grammar.* United States of America: University of Hawaii Press; http://books.google.ee/books?id=V7Td_VMSh9gC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Vaadatud 01.11.13.
7. http://www.omniglot.com/writing/bislama.php. Vaadatud 31.10.13.
8. http://www.alsintl.com/resources/languages/Bislama. Vaadatud 01.11.13.
9. Crowley, T. (2003). *A New Bislama Dictionary (2nd edition)*. Vanuatu: Institute of Pacific Studies (University of the South Pacific); http://books.google.ee/books?id=cZoVLi0NJ0QC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r Vaadatud 01.11.13.
10. http://www.pentecostisland.net/languages/bislama/guide.htm. Vaadatud 01.11.13.
11. http://users.elite.net/runner/jennifers/Country%20Greetings%20Vanua Vaadatud 04.11.13.

Välislingid

- Bislama-inglise-bislama veebisõnastik (http://www.swtech.com.au/bislama/)

Bislamakeelne Vikipeedia

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Bislama_keel&oldid=5429864"

Selle lehekülje viimane muutmine: 10:39, 19. august 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.